

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historica XII (2012)

Inwentaryzacja grobów i kwater wojennych. Sprawozdanie z obozu naukowego Studenckiego Koła Naukowego Historyków UP w powiecie brzeskim w 2011 roku

W dniach 4–14 lipca 2011 roku grupa 16 członków Studenckiego Koła Naukowego Historyków Uniwersytetu Pedagogicznego im. Joachima Lelewela wzięła udział w kolejnym już obozie naukowym pod nazwą „Inwentaryzacja grobów, kwater i cmentarzy wojennych na terenie Małopolski”. Projekt ten jest realizowany na zlecenie Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego – Wydziału Rewaloryzacji Zabytków Krakowa i Dziedzictwa Narodowego. Współpraca jest długofalowa, obóz zaś jest już czwartym z kolei tego typu przedsięwzięciem. Począwszy od 2008 roku, MUW finansuje letnie obozy naukowe, dzięki czemu członkowie Koła, pod opieką dra Huberta Chudzio, mogą ewidencjonować pochówki wojenne w Małopolsce. Mowa tu o okresie od potopu szwedzkiego, bo i takie groby nadal istnieją, poprzez konfederację barską, powstanie styczniowe i listopadowe, I i II wojnę światową do okresu stalinizmu w Polsce. Rezultatem tych działań ma być stworzenie listy obiektów, które mają charakter zabytkowy (Dz.U. z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych wraz z późniejszymi zmianami), dzięki czemu te obiekty mogą zostać poddane prawnej i konserwatorskiej ochronie. Na bieżąco kontynuowane jest tworzenie Internetowej Bazy Grobów Wojennych, znajdującej się pod adresem: <http://www.malopolska.uw.gov.pl/grobywojenne/>. Cały projekt został zapoczątkowany w 2008 roku na polecenie wojewody małopolskiego Jerzego Millera.

Tym razem terenem działań był powiat brzeski, obiekty znajdowały się w siedmiu gminach (Borzęcin, Brzesko, Dębno, Gnojnik, Czchów, Iwkowa, Szczurowa). Bazą dla uczestników stał się Czchów, położony przy drodze krajowej nr 75, co zapewniało stosunkowo dobre połączenie z innymi miejscowościami w powiecie. Wyjazd na obóz poprzedziła rozległa kwerenda w IV Oddziale Archiwum Narodowego w Krakowie. Sprawdzono materiały dawnego urzędu wojewódzkiego (Sygn. UW 990, 1009, 1025, 1047), liczące przeszło 2 mb akt. Zawierały one szczegółowe informacje na temat wszelkich grobów, kwater, cmentarzy znajdujących się w powiecie brzeskim. Dokumenty były sporządzane w latach 50. XX wieku przez urzędy gminne na polecenie Urzędu Wojewódzkiego w celu przeprowadzenia ewidencji, a w dalszej kolejności ekshumacji pochowanych w czasie wojny. Chodziło o uporządkowanie miejsc, gdzie znajdowały się groby poległych, często bowiem ich pochówki znajdowały się na terenach prywatnych, co uniemożliwiało m.in. uprawę

Fot. 1. Wioleta Mleczo w trakcie przeprowadzania kwerendy w księgach parafialnych w parafii w Wojakowej

roli. W pracach inwentaryzacyjnych prowadzonych w terenie pomocne okazały się wyniki kwerendy bibliotecznej, obejmującej opracowania poświęcone grobom i cmentarzom wojennym z lat 1914–1918 na terenie Galicji.

Fot. 2. Magdalena Kliś i Katarzyna Odrzywołek w trakcie prac inwentaryzacyjnych na cmentarzu wojennym nr 276 w Brzesku

O planowanej inwentaryzacji powiadomiono Starostwo Powiatowe w Brzesku oraz poszczególne urzędy gmin, które przyjęły przedsięwzięcie bardzo życzliwie, oferując studentom wszelką możliwą pomoc. Po dotarciu na miejsce pierwsze kroki kierowano właśnie do wspomnianych wcześniej urzędów gminy, gdzie uprzedzeni o wizycie urzędnicy udostępniali potrzebne materiały oraz kierowali studentów do osób, które mogły dysponować informacjami na temat kolejnych grobów.

Następnym etapem była rozmowa z proboszczem najbliższej parafii i kwerenda ksiąg parafialnych. Niestety, w tym roku studenci nie otrzymali dokumentów z Kurii Metropolitarnej w Krakowie, które potwierdzałyby szczerą ich zamiarów. Mimo to większość duchownych udostępniała zasoby archiwalne parafii, które są bardzo cenne przy inwentaryzacji. Duchowni bowiem byli zobowiązani do prowadzenia ksiąg umarłych na terenie parafii, przez co spisywali wszelkich poległych na swoim terenie. Oprócz tego księża często kontaktowali studentów z najstarszymi mieszkańcami miejscowości, którzy mogli powiedzieć więcej o wydarzeniach z czasów wojny oraz wskazać kolejne, niezewidencjonowane miejsca pochówków. Studenci często podkreślali, że rozmowy ze świadkami historii są najtrudniejszym wyzwaniem, które może jednak przynieść rezultaty w postaci odkrycia następnego obiektu. Każdą mogiłę należało sfotografować, zmierzyć i opisać, wedle instrukcji i wytycznych do ankiet.

Fot. 3. Mira Milczarek w trakcie prac inwentaryzacyjnych na cmentarzu w gminie Szczurowa

Powiat brzeski był areną ciężkich walk w okresie listopada 1914 roku i stycznia – marca 1915 roku. Po bitwie o Kraków i operacji limanowsko-łapanowskiej, a przed operacją gorlicką, głównym terenem walk były tereny wschodniej i południowej Małopolski, w tym obecny powiat brzeski. Dlatego też duże jest na tych obszarach nagromadzenie cmentarzy i kwater wojennych z tego okresu. Warto nadmienić, że w całej Galicji Zachodniej, od Krakowa aż po Pilzno i Jasło, zbudowano przeszło 400 cmentarzy. W tym celu CK Sztab powołał CK Wydział Grobów Wojennych do porządkowania pobojowisk bitewnych i grzebania poległych, głównie w celu uniknięcia epidemii i doprowadzenia do ponownego użytku ziemi w Galicji.

Również lata II wojny światowej były burzliwe dla regionu. Już w pierwszych dniach wojny bombardowano strategiczną linię kolejową Kraków–Lwów – zginęło wielu cywili i żołnierzy, których później dzięki wizjom lokalnym udało się odnaleźć. Również terror hitlerowski dał się odczuć na tych obszarach. Niemcy bowiem w północnej części powiatu zgładzili kilkuset Romów. Często dochodziło też do obław na partyzantów. Ostatecznie front w 1945 roku przesunął się przez powiat

brzeski. Kwerenda archiwalna wskazywała wiele miejsc pochówków żołnierzy niemieckich i czerwonooarmistów. Niestety w latach 50. XX w. Niemców ekshumowano do Siemianowic Śląskich, zaś Rosjan do Tarnowa, na cmentarz wojenny w Krzyżu.

Fot. 4. Ewa Dyngosz, Magdalena Kliś i Katarzyna Odrzywołek w trakcie wywiadu z Władysławem Kozubem, koło Szczepanowa

Według danych MUW na terenie gmin Szczurowa, Borzęcin, Brzesko, Dębno, Gnojnik, Czchów, Iwkowa znajdowało się 27 obiektów, które należało odszukać i zinwentaryzować. Studenci, pracując w grupach, wyruszyli do wcześniej wybranych miejscowości. Członkowie SKNH UP podróżowali za pomocą miejscowej komunikacji, część jako środek transportu wybrała rowery. Obóz miał do dyspozycji także dwa samochody, używane jednak głównie do transportu zaopatrzenia. Uczestnicy obozu dokonali wielu ciekawych odkryć. Oprócz grobów żołnierzy poległych w walce za ojczyznę natrafiono na mogiły cywilnych ofiar terroru hitlerowskiego, ofiar polityki rasowej III Rzeszy, a w gminie Iwkowa udało się nawet odnaleźć fragmenty samolotu radzieckiego, który w 1944 roku został zestrzelony przez Niemców.

W połączeniu z zaangażowaniem członków SKNH przyniosło to znakomity wynik. Zinwentaryzowano wszystkie 27 obiektów, a oprócz tego odkryto 20 mogił, które nie figurowały w ewidencji MUW. W ciągu 11 dni baza grobów wojennych powiatu brzeskiego powiększyła się o prawie 50 procent. Ostatniego dnia obozu w Starostwie Powiatowym w Brzesku odbyła się konferencja prasowa, w czasie której uczestnicy obozu przedstawili swoje osiągnięcia. Wszystkie zinwentaryzowane obiekty zostały sfotografowane i opisane w specjalnych ankietach, które przygotował MUW. Wyniki pracy wszystkich obozów naukowych organizowanych na zlecenie Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego można odnaleźć pod adresem www.malopolska.uw.gov.pl/grobywojenne/. Jest to już kolejny powiat, po gorlickim, wielickim, myślenickim i nowosądeckim i mieście na prawach powiatu Krakowie, który został zinwentaryzowany przez studentów. Dzięki tym działaniom odnaleziono wiele mogił i grobów osób, które oddały życie za ojczyznę.

Fot. 5. Cmentarz w Wojakowej, od lewej: Paweł Czernich i Adrian Doginacz

Te miejsca zostaną poddane ochronie prawnej, tak aby pamięć o nich i ich czynach była trwała. Inwentaryzacja to nie tylko szukanie grobów, to także kontakt ze świadkami historii, którzy byli związani z pochowanymi osobami, lub przeżyli wydarzenia, które odcisnęły piętno na całym regionie. Dzięki ciągłemu zainteresowaniu MUW ewidencja grobów wojennych jeszcze się nie zakończyła. Na zinwentaryzowanie wciąż czekają powiaty proszowski, miechowski, krakowski, chrzanowski i oświęcimski. Więcej informacji dotyczących obozu zawartych jest w „Wehikule Czasu – Magazynie Studenckiego Koła Naukowego Historyków UP” (listopad 2011, nr 13).

Inwentaryzacja grobów wojennych to temat, który niemal od początku cieszy się sporym zainteresowaniem mediów. Artykuły o obozie naukowym zamieściły takie gazety, jak: „Brzesko. Nasze miasto”, „Dziennik Polski” czy „Gazeta Krakowska”. TVP 3 Kraków w programie informacyjnym „Kronika” wyemitowała kilka relacji z obozu. Dzięki corocznym reportażom na temat inwentaryzacji grobów wojennych coraz więcej ludzi wie o tym projekcie. Bardzo pomaga to studentom, którzy przez to mogą liczyć na pomoc ze strony mieszkańców odwiedzanych terenów. Wielu ludzi poświęcało swój czas, wskazując drogę do danej mogiły, niektórzy podwozili studentów do poszukiwanego miejsca. Świadkowie historii starali się, aby ich opowieści były jak najdokładniejsze, a urzędnicy kontaktowali się z miejscowymi nauczycielami historii, aby pomóc w uzyskaniu jak największej liczby informacji.

*Paweł Czernich,
Krzysztof Śmigieński
(Kraków)*